ఇస్మాయిల్

కవిత్వము, జీవితము

బొల్లోజు బాబా

ఇస్మాయిల్ ఒక స్కూల్ ఆఫ్ థాట్ కు తెలుగునాట ప్రతినిధి

అందరు సాహితీ వేత్తలకు ఒక్కో స్కూల్ ఉన్నట్లే ఇస్మాయిల్ కి కూడా కవిత్వం పట్ల నిర్దిష్టమైన అభిప్రాయాలున్నాయి. ఇస్మాయిల్ కవిత్వాన్ని పాయెట్రీ ఆఫ్ ఐడియాస్, పాయెట్రీ ఆఫ్ ఎక్స్పీరియన్స్ అని విభజించారు. రాజకీయ ఐడియాకు కట్టుబడి రాసేవారి కవిత్వంలో పునరుక్తి అనివార్యంగా దొర్లుతుందని ఆయన అభిప్రాయపడ్డారు. రాజకీయ కవిత్వం శుష్క నినాదప్రాయంగా మిగిలిపోతుందని, దానివల్ల కవిత్వ ప్రయోజనం సిద్ధించదు అని ఆయన విశ్వసించారు. కవిత్వం అనేది "హృదయ సంబంధి" అని బలంగా నమ్మారు. ఈ అభిప్రాయాలపై అప్పట్లో లోతుగానే చర్చలు జరిగాయి. ఇస్మాయిల్ కవిత్వం "కర్రల అడితి" కవిత్వం అన్నారు. (అంటే అరణ్యాన్ని సైజులవారిగా కోసి పేర్చి అడుగుల లెక్క అమ్మే దుకాణం అనే వ్యంగ్యం). చిలకపలుకుల కవిత్వం అని ఎద్దేవాచేసారు. సామాజిక ప్రయోజనం లేని వ్యర్థసృజన అని బ్రాండ్ చేసారు. ఇంకా మరికొందరు విమర్శకులు ఇస్మాయిల్ కవిత్వం దోపిడీశక్తులకు దోహదపడిందని అభియోగించారు.

వీటన్నిటినీ ఇస్మాయిల్ ఎదుర్కొన్నారు. తన మార్గాన్ని మార్చుకోలేదు, తాను రాయాల్సిందేదో రాసారు ఆయనే ఓ కవితలో అన్నట్లు

కీర్తి శేషుడైన కవి
కాలతీరాన
కాసేపు పచార్లు చేసి
గులకరాయొకటి
గిరవాటేసి
తిరిగి వెళ్లిపోయాడు

ఇస్మాయిల్ కవిగా గుప్పెడు అక్షరాల్ని మనకు మిగిల్చి వెళ్లిపోయాడు. కవిగా ఇస్మాయిల్ వెలువరించిన కవిత్వం కానీ, వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాలు కానీ, అతనికి మాత్రమే చెందినవి కావు. అదొక స్కూలు ఆఫ్ థాట్.

ఇస్మాయిల్ ను విమర్శించదలచుకొన్నవారు అతని స్కూల్ ఆఫ్ థాట్ ను విమర్శించాలి కాని, అతన్ని వ్యక్తిగతంగా విమర్శించటం అకడమిక్ విమర్శ అనిపించుకోదు. ఇస్మాయిల్ వలె ఆలోచించేవారు, అతని లాంటి అభిప్రాయాలను వెలువరించినవారు ప్రపంచ సాహిత్య చరిత్రలో అనేకమంది కనిపిస్తారు

1. "క్షణక్షణం మనల్ని ప్రత్యక్షంగా తాకే అనుభవాలూ... ఇవి కాక కవిత్వానికేవీ అర్థం? "కవి అనుభవాల్ని తనలో ఇంకించుకుని అంతర్దర్శి ఐనప్పుడు మంచి కవిత్వం జనిస్తుంది." -- ఇస్మాయిల్
ఇవే అభిప్రాయాలను "Go into yourself. Find the reason that commands you to write అని Rilke; "My poetry springs from a personal, inward source." అని Neruda అన్నారు.

2. సాహిత్యంలో రాజకీయ కాలుష్యాన్ని మొదట్నించీ ఎదిరిస్తూ వచ్చాను – ఇస్మాయిల్
"When a writer allows himself to be guided by politics, he kills his poetry." అన్న Czesław Miłosz (Nobel) మాటల ద్వారా ఇస్మాయిల్ ఎందుకు రాజకీయ కవిత్వాన్ని విమర్శించాడో అర్థం చేసుకోవాలి. అంతే తప్ప ఇస్మాయిల్ రాజకీయకవిత్వాన్ని ఇష్టపడకపోవటం ద్వారా ఈ సమాజానికి ద్రోహం చేసాడని చెప్పటం సహృదయ విమర్శ అనిపించుకోదు.

Poetry makes nothing happen." అంటాడు WH Auden కవిత్వ విలువ సౌందర్యం, ఆధ్యాత్మికత తప్ప రాజకీయం కాదు అనే ఉద్దేశంలో.

3. "జీవిత మహోత్సవంలోని అద్భుతాన్ని ఆవిష్కరించడమే కవిత్వం పని." – ఇస్మాయిల్
"To feel the love of people... is the most beautiful of all poetry." నెరుడా.

ఇస్మాయిల్ స్కూల్ ఆఫ్ థాట్ ను కలిగి ఉండే మరికొందరు కవుల అభిప్రాయాలు

4. We make out of the quarrel with others, rhetoric, but of the quarrel with ourselves, poetry." -- WB Yeats

స్వీయాన్వేషణ, లోలోనికి ప్రయాణించి మనతో మనం ప్రశ్నించుకోవటం ద్వారా కవిత్వం పుడుతుంది. బాహ్యంగా ఇతరులతో రాజకీయ వాదప్రతివాదనలు ద్వారా ఉపన్యాసాలు, తర్కం, మాటలు, వాదనలు పుడతాయి. (ఇస్మాయిల్ శుష్కవచనం అన్నది దీనిగురించే)

5. "Poetry is the scholar's art... not a vehicle for moral or political instruction." -- Wallace Stevens

కవిత్వం మేధోపరమైన కళ అది రాజకీయసందేశాలకోసం కాదు అంటాడు స్టీవెన్స్. ఇతని దృష్టిలో కవిత్వం రాజకీయవేదికగా కాకుండా అనుభూతి ప్రధానం. ఇది Art for Art's Sake సిద్ధాంతానికి దగ్గరగా ఉంటుంది.

6. "Poetry is more a mode of being than a way of arguing." Seamus Heaney (Nobel Laureate)

సీమస్ తనను "రాజకీయకవి" లేబుల్ చేయడాన్ని ఇష్టపడలేదు. కవిత్వం అనేది వాదప్రతివాదనలు కాదు. అదొక జీవనవిధానం. అనుభూతుల ఆవిష్కరణ అంటాడు. (ఇస్మాయిల్ కూడా తనకు లేబుళ్ళు అతికించుకోవటం ఇష్టం లేదు అన్నాడు.)

7. I am not politically minded. I am aesthetically minded, philosophically perhaps. I don't belong to any party. In fact, I disbelieve in politics..."--- "All political passion is a kind of blindness."---Jorge Luis Borges (Argentina)

నాకు రాజకీయాలు ఇష్టం ఉండదు. రాజకీయాలపై తీవ్రమైన అభిమానం మనిషి చూపును, తీర్పును, సత్య దృష్టిని కబళించి, అతన్ని అంధుడిలా మార్చేస్తుందని బోర్హెస్ అభిప్రాయపడ్డాడు. ఇస్మాయిల్ జీవితాంతం పోరాడింది ఈ అంశంపైనే.

8. "We hate poetry that has a palpable design upon us." -- John Keats ("Palpable design" means political or moral intention)

కవిత్వం అనేది సహజంగా, స్వతంత్రంగ ఉండాలి. కళ సొంత శక్తితో మనసులను తాకాలి. (అరువుతెచ్చుకొన్న ఐడియాలజీతో కాదు). పాఠకుడిని నైతికంగానో, రాజకీయంగానో ప్రభావితం చేసే ఉద్దేశం ఉన్నప్పుడు దానిని ఆస్వాదించలేం అంటాడు కీట్స్.

ముగింపు

ఇవన్నీ ఇస్మాయిల్ స్కూల్ ఆఫ్ థాట్ ను ప్రతిబింబించే వివిధ కవుల అభిప్రాయాలు. కవిగా ఇస్మాయిల్‌ను విమర్శించదలచినవారు ముందుగా గ్రహించవలసిన ప్రధాన విషయం ఏమంటే—అతని వ్యక్తిత్వం, రాజకీయాలు విమర్శించే విషయాలు కావు. **అతని 'స్కూల్ ఆఫ్ థాట్'**—కవిత్వ స్వరూపం, అనుభూతి ప్రాధాన్యం, రాజకీయాల నుండి కళను దూరంగా ఉంచాలనే అతని నమ్మకాలు—ఇవే చర్చనీయాంశాలు. ఏ శాస్త్రీయ విమర్శకుడైనా వ్యక్తిని కాక, ఆలోచనలను విశ్లేషించాలి.

అనుభూతి ప్రధానత, అంతర్ముఖ ప్రయాణం, కళకి ఉండాల్సిన స్వతంత్రం, రాజకీయాల వల్ల కవిత్వ స్వభావం కలుషితం అవుతుందనే హెచ్చరికలు—ఇవి అన్నీ ఇస్మాయిల్ ఒక్కరికి మాత్రమే ప్రత్యేకమైనవి కావు; ఇవి ప్రపంచ కవులలో సుస్పష్టంగా కనిపించే పెద్ద ధార. ప్రపంచ కవిత్వ పరంపరలో ఒక స్కూల్ ఆఫ్ థాట్ కు తెలుగునాట ప్రతినిధిగా ఇస్మాయిల్ ను చూడాలి.

అదే సమయంలో -- రాజకీయ కవిత్వాన్ని పూర్తిగా తిరస్కరించటం వల్ల సామాజిక అనుభవాలు, సమూహ పీడనలు, చరిత్ర లాంటి అంశాలు కవిత్వానికి దూరమౌతాయనే ఎరుకను కూడా కలిగి ఉండాలి. ఇస్మాయిల్ తిరస్కరించిన రాజకీయ పంథాలో గొప్ప సాహిత్యం పుట్టిందనేది కూడా సత్యమే కావొచ్చు. అది ఇస్మాయిల్ దారిని వ్యతిరేకించేవి కాదు. ఆయనకు సమాంతరంగా ఉన్న మరొక సృజనపథం. అంతే. దాన్ని మరొక స్కూల్ ఆఫ్ థాట్ గా తీసుకోవాలి తప్ప ఒక్కదాన్నే అంతిమ సత్యంగా చెప్పటం సమదృష్టికాదు. అలా చెప్పటం బౌద్ధిక బహుళతను విచ్ఛిన్నంచేయటమే.

ఇస్మాయిల్ రాజకీయకవిత్వాన్ని దూరంగా ఉంచాలన్న తన సిద్ధాంతాన్ని నిర్మలంగా ఆచరించాడు. ఇస్మాయిల్ పై వ్యక్తిగత దాడి విమర్శకాబోదు, ఆనాడూ ఈనాడూ కూడా. అతని **కవిత్వ ఐడియాలజీని** బౌద్ధిక బహుళతలో భాగంగా చూడాలి.

పదిహేనేళ్ళ కాల వ్యవ్యధిలో ఇస్మాయిల్ కవిత్వం జీవితంపై మొత్తం 5 వ్యాసాలు రాసాను. అవన్నీ ఒకచోట ఉంటే బాగుంటుందని ఇలా ఇ బుక్ గా విడుదల చేస్తున్నాను.

ధన్యవాదములతో

భవదీయుడు

బొల్లోజు బాబా

25, నవంబరు 2025

ఇస్మాయిల్ కవిత్వం, కాసిన్ని జ్ఞాపకాలు

బొల్లోజు బాబా అక్టోబరు 1, 2009

అప్పుడు నేను పి.జి. విద్యార్ధిని. కవిత్వం అంటే తిలక్, ఇస్మాయిల్, శిఖామణి, చలం అని అనుకొనే రోజులవి. అప్పటికి అచ్చయిన నా కొన్ని కవితలను ఇస్మాయిల్ గారికి చూపించాలని నా తాపత్రయం. మిత్రుని ద్వారా ఓ రోజు ఆయనకు పరిచయం చేయించుకొన్నాను. పసుపు పచ్చని దేహచ్ఛాయ, ఎత్తైన విగ్రహం, సన్నని స్వరం, రంగులు చిమ్మే సాదా దుస్తులతో ఆయనను చూడగానే కవిత్వంతో నిండిన గౌరవం కలిగింది. కుశలప్రశ్నలయ్యాకా నా కవితల గురించి ఆయనన్న మాటలు ఇప్పటికీ నాకు గుర్తే. "నీ కవిత్వంలో స్పార్క్ ఉంది. ఆవేశాన్ని పదాలలోకి ఒంపేప్పుడు తేలికైన పదాల్ని ఎంచుకోవాలి. భావాన్ని మరింత క్లుప్తంగా చెప్పగలగాలి" అన్నారు. ఇది జరిగి సుమారు పదిహేను సంవత్సరాలు అయ్యింది. ఇప్పటిదాకా వ్రాసిన నా కవితలను తరచి చూసుకొంటే క్లుప్తత, పదాల ఎంపిక విషయంలో ఆయన పరిశీలన ఎంతటి సూక్ష్మమో తెలుస్తూంటుంది.

చాలా కాలం కవిత్వానికి దూరంగా ఉండటం వలన, ఆయనను కలుసుకోవటం అదే మొదలు మరియు చివరు అయ్యింది నాకు. ఇదిగో ఇప్పటికి మరలా ఇలా........

ఇస్మాయిల్

ఇస్మాయిల్ గారు 26 మే, 1928 న జన్మించారు. వీరు కాకినాడ పి.ఆర్. కళాశాలలో ఫిలాసఫీ లెక్చరర్ గా, ప్రిన్సిపాల్ గా పని

చేసారు. 25 నవంబర్, 2003 న ఆయన అనంత నిశ్శబ్దం లోకి జారిపోయారు.

కవిగా, విమర్శకునిగా ఇస్మాయిల్ గారు పోషించిన పాత్ర తెలుగు సాహితీవనంలో నిలువెత్తు పొగడచెట్టై పరిమళాలు చిందిస్తూనే ఉంటుంది. ఆయన రచించినవి పదిపుస్తకాలే కావొచ్చు, అన్నీ కలిపి ఓ మూడు, నాలుగొందల పేజీల సారస్వతమే అవ్వొచ్చు, కానీ వాటి ముద్ర మాత్రం తెలుగు సాహిత్యంపై ఏ నాటికీ చెరగనిది.

ఇస్మాయిల్ కవిత్వం

ఇస్మాయిల్ గారనగానే రెండు విషయాలు చాలామంది స్మరణకు వస్తాయి. మొదటిది "'చెట్టు నా ఆదర్శం" అన్న ఇస్మాయిల్, రెండవది ఆయన ఆంధ్రదేశానికి పరిచయం చేసిన హైకూ. ఇస్మాయిల్ కవిత్వ భాష విశిష్టమైనది. క్లిష్టపదాలు, పొడుగు వాక్యాలు ఉండవు. ఛందస్సులు, లయ శయ్యల వంటివి కనపడవు. అయినప్పటికి ఈయన కవిత్వం ఒక అనుభూతిని పదచిత్రాల ద్వారా పఠితకు ప్రసారం చేసి అతనూ అనుభూతి చెందేలా చేస్తుంది, అదీ ఎంతో నిశ్శబ్దం గా.

సౌందర్యారాధన, మానవత్వంపై విశ్వాసం, స్వేచ్ఛాశీలత, ప్రకృతి ఉపాసన ఆయన కవిత్వానికి కాన్వాసు. మన దైనందిక విషయాలను, చిన్న చిన్న అనుభవాల్నీ, అపుడపుడూ ప్రకృతి కరుణించే సుందర దృశ్యాలకు, కరుణ తాత్వికలను అద్ది కవిత్వంగా మలచి మనకందించారు. ఇస్మాయిల్ కవిత్వంలో ఇజాలు, వాదనల వంటి శృంఖలాలు కనిపించవు. కేవలం కవిత్వం మాత్రమే వినిపిస్తూంటుంది. జీవితోత్సవాన్ని ఎన్నికోణాల్లో ఆనందించవచ్చో అన్ని కోణాల్నీ ఆయన తన కవిత్వంలో ఆవిష్కరించారు. అందుకనే ఇస్మాయిల్ గారి పుస్తకాలను వరుసగా చదువుతున్నపుడు ఇతివృత్త సంబంధమైన మొనాటనీ కనిపించదు.

ఆయన కవిత్వంలో పదచిత్రాల సౌందర్యం పరిమళిస్తూంటుంది. పదచిత్రాల్ని ఎవరైనా కల్పన చేయగలరు. కానీ ఒక దృశ్యాన్ని నలుగురూ చూసే దృష్టితో కాక కొత్తగా దర్శించి దాన్ని పదచిత్రంగా మలచటం ఇస్మాయిల్ గారికే చెల్లింది. ఒక్కోసారి ఈయన "ఇలా ఎలా" చూడగలిగారబ్బా అని విస్మయంతో ఆశ్చర్యపడక తప్పదు. ఈ క్రింది ఉదాహరణలను చూస్తే అర్ధం అవుతుంది ఆయన విలక్షణ వీక్షణం.

ఎక్కడెక్కణ్ణించో ఎగిరి వచ్చిన కాకులు చింతచెట్టులో నల్లగా అస్తమిస్తాయి /

ప్రణయక్రీడలో మన అంగాల పాచికల్ని మహోద్రేకంతో విసిరి నక్షత్రాల పావుల్ని రాత్రల్లా నడిపించాం గుర్తుందా! /

కిటికీలోంచి చూస్తే వెలుతురునిండిన బెజ్జాలతో పిల్లం గోవిలా ఊళవేసుకుంటూ దూసుకుపోతోంది రైలు /

తొలిసంజె నారింజని ఎవరు ఒలిచేరు, తెలిఎండ తొనలను ఎవరు పంచారు /

ఊగుతోంది వేయి పిర్రల సముద్రం /

మూగిన బంధుమిత్రులు మోసుకుపోయి అతణ్ణి విత్తనంలా పాతారు /

భూమి బుగ్గపై చల్లటి నవ్వు సొట్టలా బావి /

ఉదయాలు అనాది నుంచీ సూర్య శిశువును ఎన్నివిధాలుగా ఎగరేసి పట్టుకొన్నాయో/

నీడల విసనకర్రను విప్పి ఎండలో సేదదీరుస్తుంది చెట్టు ----- ఇలా చెప్పుకుంటూ పోతే ఆయన కవితలనన్నీ టైప్ చెయ్యవలసి ఉంటుంది. ఎన్ని పదచిత్రాలు, ఎన్నెన్ని సునిశిత దృశ్యాలు.

బుద్ధిగా ప్రేమించుకోక
యుద్ధమెందుకు చేస్తారో
నాకర్థం కాదు.

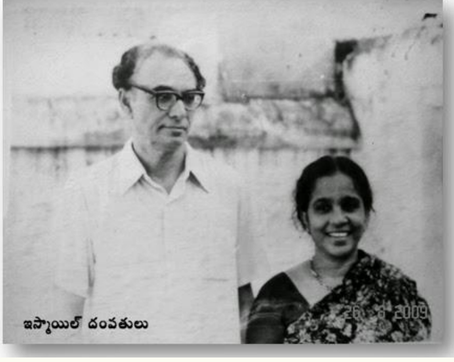
పై వాక్యాల సారాంసమే ఇస్మాయిల్ కవిత్వమూ, జీవితమూను. జీవితానందాల్ని గానం చేసే కవికి, వానిని పాడుచేసే మనుష్యులను చూస్తే ఇలాకాక వేరెలా అనిపిస్తుందీ!

తనని బాధిస్తున్న ప్రపంచపు ముల్లుని
పీకి పారేసి
ఈ పిల్ల చకచక ఎటో నడిచిపోయింది (ఆత్మహత్య)

ఆత్మహత్యకు ఎంత అద్భుత నిర్వచనం. ఈ గుప్పెడు వాక్యాలలో, ఒక అమ్మాయి జీవితంలో ఓడి పోవటం, తద్వారా ఎదుర్కోవలసి వచ్చిన సామాజిక వివక్ష, నిత్యం ముల్లై బాధించిన ఈ ప్రపంచాన్ని ఇక ఏమాత్రమూ తప్పించుకోలేని దోషిగా నిలబెట్ట టమూ – ఎంతగొప్పగా ఇమిడి పోయాయి.

సెలయేరా సెలయేరా
గలగలమంటో నిత్యం
ఎలా పాడ గలుగుతున్నావు?
చూడు, నా బతుకునిండా రాళ్లు
పాడకుంటే ఎలా?

జీవితంలోని కష్టాలను కప్పిపుచ్చు కొని ఆనందంగా ఉండక తప్పదు అని ప్రవచించే ఈ కవితే ఇస్మాయిల్ గారి జీవితాదర్శం. ఆయనకు ఎన్ని ఆర్థిక ఇబ్బందులున్నా చిరు నవ్వు ను, సంతృప్తిని వీడ లేదంటారు సన్నిహితులు. అందుకేనేమో ఓ కవితలో ఇలా అన్నారు.

ఇస్మాయిల్ దంపతులు

నేను డబ్బు సంపాదించలేదని
మా ఆవిడ సణుగుతుంది.
డబ్బెందుకు?
కిటికీ లోంచి వాలి టేబుల్ పై పుస్తకాన్ని, పెన్నుని
ఇంకు స్టాండుని మంత్రించే సూర్యకిరణం ఖరీదెంత!
ఎంత డబ్బు పెడితే దొరుకుతుంది.

సూర్యకిరణాలు, చంద మామలు, సాయింత్రపు కలువలూ, పక్షుల కిలకిలలు, నదిలోనీడలు, గదిలో కాంతులు, ఆకాశపు దీపాలు, ఇవీ ఇస్మాయిల్ కవితాలోకపు డబ్బులు. వారి సతీమణిని మరో కవితలో వర్ణించిన తీరు చాలా హృద్యంగా ఉంటుంది.

మా ఆవిడ ఒక చేత్తో ఆకాశాన్ని ఎత్తిపట్టుకొంటుంది
ఒక చేత్తో భూమిని బుజ్జగిస్తుంది.
ఒక పిట్టచేత్తో కన్నీటి బీజాల్ని ఏరుకుంటుంది.

ఒక సెలయేటి చేత్తో బండల్ని నిమిరి ఓదారుస్తుంది……

నా ఇల్లు, నా సంసారం అనుకుంటూ నిత్యం శ్రమించే ఇల్లాలిని ఇంతకన్నా గొప్పగా వర్ణించే వాక్యాలు తెలుగు సాహిత్యంలో లేవు అంటే అతిశయోక్తి కాదు.

***

ఇస్మాయిల్ గారు తన పద్యాల్ని తెరుచుకొన్న పద్యాలు అన్నపుడు, మిగిలిన వారివి మూసుకొన్న పద్యాలా అంటూ తెలుగు సాహిత్యవిమర్శనా లోకంలో కొంత అలజడి రేగింది. అలా అన్నప్పుడు ఇస్మాయిల్ గారి ఉద్దేశ్యం ఒక కవిత చదవగానే పాఠకుడు ఆ పద్యానికి కంటిన్యూ అవుతారనీ, అంటే అతను కవితను తనంతట తానుగా కొనసాగించుకొనే అవకాశం ఉంటుందని. అలాంటి "ఓపెన్ నెస్"

ఈయన కవితలలో ఉండి పాఠకుల కల్పనా శక్తికి పని కల్పించటం ద్వారా అవి మరింతగా వారి హృదయంలోకి ఇంకటం జరుగుతుంది.

స్త్రీవాద కవిత్వాన్ని ఇస్మాయిల్ గారు అహ్వానించలేదన్న అపవాదు వారిపై ఉంది. కానీ నిజానికి ఆయన ఉద్దేశ్యం కవిత్వం ప్రకృతిని ప్రతిబింబిస్తుందనీ, స్త్రీ ప్రకృతికి దగ్గర కనుక వారికి కవిత్వం వ్రాసే అవసరం రాకపోవచ్చుననీ మాత్రమే అన్నారు. ఆ తరువాత వచ్చిన స్త్రీవాద కవిత్వాన్ని చూసిన ఆయన, కవిత్వం అనేది అంతర్గతకల్లోలాల వల్ల జనిస్తుంది, ఈనాడు స్త్రీలకు కూడా ఈ మానసిక అశాంతి తప్పటం లేదన్న మాట అని అభిప్రాయ పడ్డారు.

జ్ఞాపకాలూ – అనుభవాలు

ఇస్మాయిల్ గారితో వివిధ ప్రముఖుల అనుభవాలు, అభిప్రాయాలు వారి మాటల్లోనే ....

- ఎందుకు బతకాలి అన్న ప్రశ్నకు ఆయన చెప్పిన సమాధానం నాకిప్పటికీ గుర్తుంది. స్టాఫ్ రూం కిటికీ లోంచి బయటకు చూస్తూ ఎండ వెచ్చగా ఉంది, పచ్చిక పచ్చగా ఉంది – ఇక్కడింత హాయిగా ఉంటే, బతక టానికేమయ్యిందయ్యా నీకు? అన్నారు. – విన్నకోట రవిశంకర్

- ఎనభైయవ దశకంలో కాకినాడలో నెల నెలా వెన్నెల పేరుతో జరిగే సాహితీసమావేశాలకు ఇస్మాయిల్ వచ్చేవారు. సమావేశమంతా అన్ని గంటలూ మౌనంగా ఉండే ఆయన, మధ్యలో జేబులోంచి ఒక తెల్లటి కాగితం మడత విప్పి ఒక కవిత చదివి వినిపించేవారు. ఆ కవితను రెండవ సారి కూడా చదివేవారు కాదు. ఆ సభలో ఆయన పార్టిసిపేషను అంతే. కానీ చివరిదాకా అలా అందరి కబుర్లనూ ఆస్వాదిస్తూ ఉండేవారు. – వాడ్రేవు వీర లక్ష్మీ దేవి

- చాలా ఏళ్ల క్రితం నేను కాకినాడ వెళ్లినప్పుడు రోజుల్లా విడుపు లేకుండా మాట్లాడుకున్న గంటలు, ఆయన నామీద చూపించిన ఆప్యాయత, వీధరుగు మీద విశ్రాంతిగా కూర్చుని తిరగేసిన పుస్తకాలు, ఆయనా, వాళ్లావిడ మాకిచ్చిన ఆతిథ్యం నాకిప్పటికీ గుర్తొస్తాయి. అన్ని గంటలసేపు ఆయనతో మాట్లాడినా ఆయన తన కవిత్వాన్ని గురించి ఏమీ చెప్పలేదు. చదివి వినిపించలేదు. వాటన్నిటికన్నా కూడా ఇప్పటికీ నన్ను పట్టుకొనేది ఆయన పద్యాల్లోని నిశ్శబ్దమే. --- వెల్చేరు నారాయణరావు

· ఇస్మాయిల్ గారిని ఒక ప్రశ్న అడిగారు “ఒక మైనారిటీ మతస్తునిగా సమాజంలో సాహిత్య రంగంలో మీ అనుభవమేమిటి” అని. దానికి ఇస్మాయిల్ గారి సమాధానం

“మతం గురించి కులం గురించి ఆలోచన నాకెప్పుడూ రాలేదు. నేను మొదట్నుంచి అందరిలో ఒకణ్ణిగా, తెలుగువాణ్ణిగా ఫీలవుతూ వచ్చాను..... నా మైనారిటీ మతం నాకు 'హేండీకేప్' కాలేదు” ---సి. ధర్మారావు

· ఇస్మాయిల్ కవిగారి స్నానం గురించి – ఆ వ్రతవిధానం కనీసంగా ఒక గంటన్నర పడుతుంది. ... సెంట్లు పౌడర్లు స్నోలు అద్దుకుని ధౌత వస్త్రాలతో కడిగిన ముత్యంలా ఈయన గది బయటికొచ్చేవారు. --- సి. ధర్మారావు.

· రేడియో కవి సమ్మేళనంలో కవులంతా కొత్త సంవత్సరం మీద ఊగిపోతూ పద్యాలు చదివితే, ఈయన మాత్రం తాపీగా పదేళ్ల క్రితం వచ్చిన తన పాత పుస్తకాల నుంచి కవితలు వినిపించటం లాంటిది కూడా ఆయనకే చెల్లింది (ఉగాది మీద పద్యాలు రాయటమేమిటి?) -- విన్నకోట రవిశంకర్

ఆంధ్రజ్యోతి దినపత్రిక చదువుతూ

· ఇస్మాయిల్ కుటుంబం ఆ ఇంట్లోకి మారి మూడే రోజులైంది. ఇంకా సామాన్లు సర్దుకోలేదు. మాకు చాయ్ ఇవ్వాలని ఆయన తాపత్రయం. పాలకోసం వాళ్లబ్బాయి వెళ్లాడు. ఆయన మమ్మల్ని చూసి ప్రసన్నవదనుడైనా, ఆ పొరల వెనుక ఏదో వేదన లాంటిది కనిపించింది. అనారోగ్యంగా ఉన్నా, వద్దన్నా కారు దాకా వచ్చారు. మళ్లీ ఎప్పుడు చూస్తామో ఆయన్ని అనిపించింది. మరో వారంరోజుల్లోనే చూడలేని లోకాలకు వెళ్లిపోతారనుకోలేదు. -- డా. ఎన్. గోపి

ఇస్మాయిల్ ఉత్తరాలు

· ఇస్మాయిల్ గార్ని తలుచుకోగానే తక్షణం గుర్తొచ్చేవి ఆయన ఆకుపచ్చ అక్షరాలే. శిథిల నేత్రాలు అనే నా కవిత అచ్చులో చూసి ఇది తెలుగు పద్యంలా లేదు” అంటూ మెచ్చుకుంటూ రాశారాయన. — అఫ్సర్

· ఆయన చిన్నతమ్ముడు వజీర్ రెహ్మాన్, నలుగురు అన్నదమ్ముల్లో ఆఖరివాడు మరణించిన కొంతకాలానికి ఆయన మూడో తమ్ముడు చనిపోయారు. అప్పుడు ఇస్మాయిల్ గారు ఉత్తరం రాస్తూ “ఈ వరస

కింది నుంచి మొదలైనట్టుంది. మనకి ఆట్టే దూరం లేదు" అన్నారు. అన్నట్టుగానే అదే వరుసలో మరణాలు జరిగాయి —స్మైల్

• ప్రజాతంత్రలో నా 'విస్మృతి' కవిత అచ్చుకాగానే కవిత నచ్చిందని చెపుతూ రాసిన ఉత్తరంతో పాటు "ఇంకెక్కడా ఖాళీ దొరకనట్టు అనంతపురం వెళ్లారేమిటి? అక్కడసలే గాడిదలు ఎక్కువ" అంటూ ఓ చెణుకు. ఇస్మాయిల్ గారు అనంతపురం కాలేజీలో పనిచేసారు — కల్పనా రెంటాల

• పతంజలి శాస్త్రి కి ఇస్మాయిల్ గారు తమ కుమారుని పెళ్ళికి ఆహ్వానిస్తూ వ్రాసిన ఉత్తరం "ధర్మపత్నీ సమేత: ఇస్మాయిల్ కవి: స్వపుత్రస్య పరిణయ మహోత్సవం....... అంటూ సరదాగా సంస్కృతంలో సాగుతుంది.

• ఆయన నాకు రాసిన కార్డు (26-10-2003) ఆయన ఆరోగ్యం గురించి ఆందోళన పడ్తున్నట్టు అనిపించింది. " నా ఆరోగ్యం కూడా నన్ను మర్చిపోయింది. చాలా జబ్బుపడ్డాను" అని — యాకూబ్

ప్రముఖుల అభిప్రాయాలు

• మేం (ఉభయులం) స్వేచ్ఛా భావుకులం, అభయులం, నిత్యబాలలం, నిత్యసంతోషులం, మాకులం విమల విశ్వశాంతి కులం, మంచి జీవన శిల్పులం, నాకు ఇస్మాయిల్ అంటే ఇష్టమంత ఇష్టం -- పి.వి. నరసింహారావు

1980 లలో ఇస్మాయిల్

• అతని ప్రతికవితలోను ఒక మనోహరత్వాన్ని, ఒక హృదయరంజకత్వాన్ని అనుభవించాకనే నేను ఆయన మొదటి కావ్యాన్ని ప్రచురించాను - సోమసుందర్

• తనకు పోటీగా ఎన్ని ప్రబల కవి సిద్ధాంతాలు ఉన్నా, తనదైన వాదాన్ని కడదాకా నిలిపిన గొప్ప కవి, కవిత్వాన్ని మానవతా ప్రబోధ సాధనంగా మహోన్నత శిఖరాలపై నిలిపాడు ఇస్మాయిల్ -- సి.నా.రె.

• సాదీ మహాకవి ఒక మాటంటాడు "జ్ఞానవంతులకు పచ్చని చెట్టులోని ఒక్కొక్క ఆకు ఒకో దివ్యజ్ఞాన ప్రపంచంలాగ కనిపిస్తుందని" , నిజంగా ఈ మాటలకు నూటికి నూరు పాళ్లూ సరిపోయే తెలుగు కవి ఇస్మాయిల్ మాత్రమే -- శిఖామణి

• ఒక రుషిలాగ, సూఫీ కవిలాగ, ఒక హైకూగా ఇస్మాయిల్ బతికాడు. తెలుగు భాష ఉన్నంత వరకు సాహిత్య చరిత్ర పుటల మీద పచ్చని

సంతకంలా ఇస్మాయిల్ పది కాలాలు పదిలంగా ఉంటాడు - ఎండ్లూరి సుధాకర్

· ఈయన సదా బాలకుడిగా లోకాన్ని చూసాడు, నిత్య నూతనుడిలా జీవించాడు -- స్మైల్

· వెయ్యి సంవత్సరాల సాహిత్య జీవితంలో తెలుగులో ఇలాంటి కవి మరొకరు లేరు - వేల్చేరు నారాయణరావు

· ఇస్మాయిల్ ఎందుకు విశిష్టకవి అయ్యారంటే, ఏ వ్యాసం ద్వారానో, విస్తృతమైన నవలద్వారానో, కథ ద్వారానో, వార్తా కథనం ద్వారానో చెప్పదగిన ఆవేశకావేషాలను, సిద్ధాంత చర్చలను, ఒక నిలువెత్తు పద్యంలా పోతపొయ్యటానికి ఆయనెప్పుడూ ప్రయత్నించలేదు – ఇంద్రగంటి శ్రీకాంత శర్మ

· నేను పెద్ద సాహిత్య విమర్శకుడిని కాదు కాని, శ్రీశ్రీ తర్వాత తెలుగు కవిత్వాన్ని మరో మలుపు దాటించిన వాడు ఇస్మాయిల్ అని నేను గట్టిగా నమ్ముతాను -- సి. ధర్మారావు.

· సాదా సీదాగా ఉండే ఇస్మాయిల్ కవిత్వానికి అంతశక్తి ఎక్కణ్ణించి వచ్చిందంటే 'నిబద్ధత లేకపోవడమే ఆయన కవిత్వ శక్తికి కారణం" అని ఆయన (అఫ్సర్ తండ్రిగారు) లెనిన్ అన్నమాటని గుర్తుచేసేవారు -- అఫ్సర్

ఆణిముత్యాలు - ఇస్మాయిల్ గారు వివిధ సందర్భాలలో వెలువరించిన అభిప్రాయాలు

క్షణక్షణం మనల్ని ప్రత్యక్షంగా తాకే అనుభవాలూ, వాటి స్పందనలూ, జీవితాన్ని జీవనపాత్రంగా మార్చే అనంతమైన అనుభూతులూ, ఇవి కాక కవిత్వానికేవీ అర్థ్వం?

అనుభూతి ఎప్పుడూ వైయక్తికమే. అనుభవ వస్తువు ఒకటైనా, ఎవరి అనుభూతి వారిది. అది ఎప్పుడూ కొత్తగా ఉంటుంది. ఒకరి అనుభూతిలా మరొకరి అనుభూతి ఉండదు. ఈ నవనవోన్మేషమైన అనుభూతిని ఆవిష్కరించటమే కవి కర్తవ్యం

కవి అనుభవాల్ని తనలో ఇంకించుకుని, అంతర్దర్శి ఐననాడే మంచి కవిత్వం జనిస్తుంది.

అనుభూతులు శబ్ద ప్రపంచానికి చెందినవి కావు. ఈ నిశ్శబ్దాన్ని శబ్దంలోకి ప్రవేశపెట్టటమే కవిత్వం విశిష్ట లక్షణం. కవిత్వానికి శబ్దమెంత ముఖ్యమో నిశ్శబ్దం కూడా అంతే.

పదచిత్రమనేది ఐంద్రియకం (sensuous). ఇంద్రియ జ్ఞానాన్ని ప్రేరేపిస్తుంది. హేతుబుద్ధికి సంబంధించింది కాదు. లోతైన అనుభూతుల్నీ(feelings), భావాల్నీ(emotions) ఆవాహించే శక్తి పదచిత్రానికుంది.

లేబిల్స్ ఉపయోగించడం నాకిష్టం లేదు. అందుకనే నా కవిత్వానికి పేరు పెట్టనీయలేదు

ప్రస్తుతం తయారవుతున్న కవిత్వాన్ని రెండు రకాలుగా విశాలంగా వర్గీకరించవచ్చు ననుకుంటాను. poetry of ideas (అభిప్రాయ కవిత్వం), poetry of experience (అనుభవ కవిత్వం).

మినీ కవిత్వం రాస్తున్న యువకవులు చమత్కారమే కవిత్వం అనుకుంటున్నారు. చమత్కారం వేరు, కవిత్వం వేరు.

కవిత్వం వల్ల కొంపలు కాల్తాయి. విప్లవాలు వస్తాయి అని మీరనుకున్నట్టయితే నిరాశ కోసం సిద్ధపడండి. అది చేసే పనల్లా చదువరి మనస్సులో దీపం వెలిగించడమే. దీని వల్ల అతని అవగాహన పరిధి విస్తరిస్తుంది. తన మనస్సులో వెలిగిన దీపం వెలుతురు తన దారి తను వెతుక్కోవడానికి సహాయపడుతుంది. ఫలానా దారినే నడవమని ఒకరు చెబితే వినడు మనిషి. అది తనకు తోచాలి. తన దారేదో తను నిర్ణయించుకోవాలి. ఈ నిర్ణయానికి కవిత్వం తోడ్పడుతుంది.

బ్రహ్మాండం బద్దలయ్యే సంఘటనలకి బ్రహ్మాండం బద్ధలయే కవిత్వం పుడ్తుందని ఆశించడం అమాయకత్వం.

ప్రతిదేశంలోనూ అభ్యుదయం పేరనో, విప్లవం పేరనో రచయితల సంఘాలు ఏర్పరచి, రాజకీయ ప్రయోజనాలకు ఉపయోగపడని సాహిత్యం పనికిమాలినదని యువ రచయితలకు నూరి పోసి వాళ్ల చేత నినాద ప్రాయమైన శుష్కరచనలు రాయించి పార్టీ ప్రచారం చేయించుకొంటున్నారు. సాహిత్యంలో రాజకీయ కాలుష్యాన్ని మొదట్నించీ ఎదిరిస్తూ వచ్చాను. కమ్యూనిష్టు ప్రభావం వల్ల ఎంతో మంది యువరచయితలు, జబ్బుపడి సాహిత్యపరంగా శవ ప్రాయులయ్యారు. ఆ అకవిత్వ కల్మషం దేశమంతా అలముకొంది. ఈ వెల్లువ ఇంకా తగ్గినట్టు లేదు. దీనికి వ్యతిరిక్తంగా, అంటే

సాహిత్యంలో స్వేచ్ఛకోసమూ, రచయితల వ్యక్తి ప్రాధాన్యాన్ని ఉగ్గడిస్తూనూ, నలభైయ్యేళ్ల బట్టి పోరు సాగిస్తున్నాను.

కవిత్వం హృదయ సంబంధి. ఆలోచనా వ్యవస్థ బుద్ధికి సంబంధించినది. కవిత్వాన్ని బుద్ధి (Reason) శాసించలేదు.దాని సామ్రాజ్యమే వేరు.

కవిత్వమనేది కవి సంపూర్ణ అస్తిత్వంలోంచి ఉద్భవిస్తుంది. నేను బ్రాహ్మణుణ్ణి లేదా దళితుడిని అని జీవితాన్ని కుంచింపజేసుకున్నవాడు కవిత్వమేం రాయగలడు?

జీవిత మహోత్సవంలోని అద్భుతాన్ని ఆవిష్కరించడమే కవిత్వం పని. ఈ విధంగా మన చేతనని సుసంపన్నం చేస్తుంది కవిత్వం.

ఇస్మాయిల్ రచనలు

1. చెట్టు నా ఆదర్శం 2. మృత్యువృక్షం 3. చిలకలు వాలిన చెట్టు 4. రాత్రి వచ్చిన రహస్యపు వాన 5. బాల్చీలో చంద్రోదయం 6. కప్పల నిశ్శబ్దం 7. రెండో ప్రతిపాదన (అనుసృష్టి) 8. కరుణ ముఖ్యం 9. కవిత్వంలో నిశ్శబ్దం (ఒక వ్యాసం) 10. పల్లెలో మా పాత ఇల్లు (రివ్యూ)

చివరి మూడు రచనలలో, మొదటి రెండూ సాహితీ విమర్శనా వ్యాస సంపుటులు, చివరది ఆయన మరణానంతరం, అభిమానులు వెలువరించిన కవితాసంకలనం.

అవార్డులు/రివార్డులు

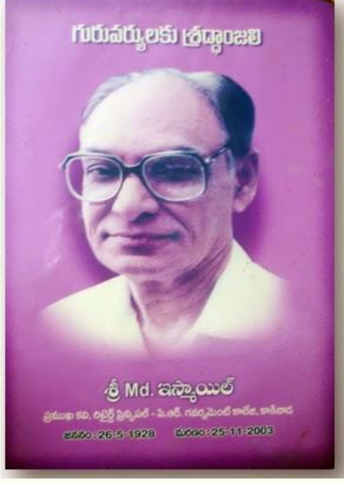

1983 లో రాష్ట్ర గవర్నర్ కుముద్ బెన్ జోషి గారి చేతుల మీదుగా రాజ్ భవన్ లో ఇస్మాయిల్ గారి షష్ఠి పూర్తి వేడుక

- 1989లో ఇస్మాయిల్ గారి షష్టిపూర్తి, రాజ్ భవన్ లో రాష్ట్ర గవర్నర్ శ్రీమతి కుముద్ బెన్ జోషి గారి చేతులమీదుగా జరగటం ఒక గొప్ప విశేషం.

- 1999 లో కళాసాగర్ వారి విశిష్ట పురస్కారాన్ని అందుకొన్నారు

- 15-6-2003 హైదరాబాద్, సుందరయ్య విజ్ఞాన కేంద్రంలో “చెట్టంత కవికి పిట్టంత సత్కారం” పేరిట ఇస్మాయిల్ అభినందన సభ జరిగింది.

- కవిత్వంలో నిశ్శబ్దం అన్న సాహిత్య వ్యాసాలకు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం వారు అవార్డు నిచ్చారు.

చివరగా

కీర్తి శేషుడైన కవి
కాలతీరాన
కాసేపు పచార్లు చేసి
గులకరాయొకటి
గిరవాటేసి
తిరిగి వెళ్లిపోయాడు

అన్న ఆయన కవితావాక్యాలలోని కవి ఎవరనేది ఇన్నాళ్లకు అర్థం అయ్యింది. ఆయన ఎవరో కాదు ఇస్మాయిల్ గారే.
చెట్టు నా ఆదర్శం అని ప్రకటించుకొన్న ఇస్మాయిల్ గారి కవిత్వం తెలుగు సాహిత్య చరిత్ర లో చిరస్థాయిగా నిలుస్తుంది

ఆయన సాహిత్య శకటాన్ని ఎక్కడ ఆపారో దాన్ని అక్కడి నుండి కొనసాగించటం తదుపరి కర్తవ్యం, భుజానికెత్తుకోవలసిన ఇంకొక పని - ఆయన ఎంతో ప్రేమతో, ఓపికతో నెరవేర్చినదే – ఎందరో సదా బాలకుల రాకకు అనుకూలంగా దారిని సుగమం చేయటం - అన్న తమ్మినేని యదుకుల భూషణ్ గారి మాటలు స్మరించుకొందాం.

Acknowledgements
1. Md. రెహ్మాన్ లెక్చరర్, కాకినాడ (ఇస్మాయిల్ గారి బంధువు)
2. అంతర్జాలంలో పైన ఉటంకింపబడిన లింకులలోని ఇస్మాయిల్ గారి వివిధ రచనలు
3. సలాం ఇస్మాయిల్ – వ్యాస సంపుటి
4. Tribute to Ismail –DVD by Indraganti's Family

కవుల కవి – ఇస్మాయిల్

బొల్లోజు బాబా డిసెంబరు 31, 2014

ఇస్మాయిల్ కవిత్వంలో నినాదాలు, సిద్ధాంతాలు, వాదనలు కనిపించవు. ఇంకా చెప్పాలంటే ప్రకృతి కనిపించినంతగా జీవితం కనిపించదు కూడా. అయినప్పటికీ ఆయన కవిత్వాన్ని అభిమానించే వారిలో కవులు ముందుంటారు వారి వారి కవిత్వ కమిట్మెంట్లు వేరైనప్పటికీ. ఆ విధంగా ఇస్మాయిల్ కవుల కవి.

ఇస్మాయిల్ కవిత్వంలో సౌందర్యం, కరుణ, జీవనోత్సాహాలు నిశ్శబ్దంగా శబ్దిస్తూంటాయి. జీవితంలో తారసిల్లే అనేక సందర్భాలకు, దృశ్యాలకు, వస్తువులకు ఈయన కవిత్వగౌరవం కల్పించాడు. మనుషుల రసదృష్టి పై అచంచలమైన విశ్వాసంతో కవిత్వాన్ని పలికించాడు. కవితలో దండుగ పదాల్ని శుభ్రంగా తుడిచేసి సుందర స్వరూపాన్ని మాత్రమే మిగిలేట్లు చేయటం ఇస్మాయిల్ కవిత్వశైలి.

1970 లలో ఇస్మాయిల్

ధనియాల తిప్ప

అంతా ఒక తెల్ల కాగితం.
అందులో ఒక మూలగా
ఒక అడ్డుగీతా
ఒక నిలువు గీతా –
తెరచాప ఎత్తిన పడవ.
కిందిది నదీ
పైది ఆకాశమూ
కావొచ్చు.

సుమారు ముప్పై ఏళ్ళ క్రితం వ్రాసిన పై కవిత లో ఒక దృశ్యం ఇప్పటికీ సజీవంగానే కనిపిస్తుంది. నదీ ఆకాశం కలుసుకొన్న చోట

ఒక పడవ. తెరచాప నిలువుగీత, పడవ అడ్డుగీత. అంతే అంతకు మించేమీ లేదు. ఇదే దృశ్యాన్ని నాబోటి వాడు "నది ఆకాశాన్ని ముద్దిడే సుదూర మైదానపు దారులలో ఒంటరి పడవ ప్రయాణం" అంటో వెలిసిపోయిన అలంకారాలతో, పదాల డమడమలతో కవిత్వీకరించవచ్చు. కానీ ఇస్మాయిల్ కవితలో ఒక దృశ్యం మాత్రమే పదాల ద్వారా వ్యక్తీకరించబడింది. అది చాలా నిశ్శబ్దంగా చదువరి హృదయంలో పడవలా సాగుతుంది. అందుకే శ్రీ వెల్చేరు నారాయణరావు ఒకచోట "...... మాట తనను తాను నిశ్శబ్దం చేసుకుంటే ఒక అపూర్వ శక్తిని సంపాదించుకోగలదని — ఆ పనిని మాటచేత చేయించగలిగిన వాడు ఇస్మాయిల్ ఒక్కరే" అని అంటారు.

చట్రాలు, తిరగళ్ళు కవిత్వానికి కట్టి ఊరేగిస్తున్న కాలంలో ఆ పద్ధతికి ఎదురొడ్డి ఇస్మాయిల్ కవిత్వం నిలబడటం ఒక చారిత్రిక సత్యం. అలా తెలుగు సాహిత్యంలో ఒక విస్మరింపజాలని అధ్యాయంలా ఇస్మాయిల్ నిలిచిపోయారు. కవికి అనుభవంతప్ప వేరే ఆస్తి, అస్త్రం ఉండకూడదని ఇస్మాయిల్ భావించాడు. ఆయన కవితల్లో అనుభవసారం ఒక పదచిత్రంగా, ఒక ప్రతీకగా రూపుదిద్దుకొని పఠిత హృదయంలో దీపమై వెలుగుతుంది.

ప్రాపంచిక సంగతులను పారలౌకిక విషయాలతో గొప్ప నేర్పుతో అనుసంధానించటం ద్వారా గొప్ప కవిత్వానుభవాన్ని కలిగించటం ఇస్మాయిల్ కవిత్వంలో చాలా చోట్ల కనిపిస్తుంది.

పాట

సెలయేరా, సెలయేరా!
గలగలమంటో నిత్యం
ఎలా పాడగలుగుతున్నావు?
చూడు, నా బతుకునిండా రాళ్ళు.
పాడకుంటే ఏలా?

లోపల చిరుగుల బనీనుతో కృష్ణదేవరాయుల రాజసాన్ని పలికించే రంగస్థల నటుడో లేక గొంతుమూగబోయినా హృదయంతో అద్భుతగీతాలను గానంచేసిన కృష్ణశాస్త్రో, కళాకారుడెవరైనప్పటికీ నిత్యం గలగలమంటో పాడటంలోని అనివార్యతలాంటి జీరనేదో ఈ కవిత పట్టిచూపుతుంది. సౌందర్యభాషలో తాత్వికతను చెప్పినట్లుంటుంది.

కవిత్వం కరుణను ప్రతిబింబించాలని నమ్మిన వ్యక్తి ఇస్మాయిల్. జీవితాన్ని ప్రేమించి జీవనోత్సాహాన్ని గానం చేసిన

సౌందర్య పిపాసి. కవిత్వంపై సామాజిక స్పృహ అనే బరువును వేసి బలవంతంగా మోయించిన రోజులవి. మోయలేము అనే కవుల్ని అకవులు అని నిందించే కాలంలో, ఇస్మాయిల్ గారు ఒక్కరే నిరసించి – మనం రోజూ చూసే విషయాలని, చిన్నచిన్న అనుభవాలనే కవిత్వంగా మార్చి ఇదీ అసలైన కవిత్వమని ప్రకటించారు.

బాగా దాహం వేసినప్పుడు చల్లని మంచినీళ్ళు తాగితే ఎంతో హాయిగా ఉంటుంది. ఇది మనం అనేకసార్లు అనుభవించిన ఒక అత్యంత సాధారణమైన అనుభవం. కానీ ఈ అనుభవమే ఇస్మాయిల్ గారి చేతిలో పడి చక్కని కవితగా రూపుదిద్దుకొంది..... ఇలా.....

దాహం

వేసవి గాడ్పులకి
దాహపు ఖర్జూరచెట్టు
యెడారి గొంతులో
అమ్ములపొదిలా
విచ్చుకుని
గరగరలాడుతోంది.

చల్లటి నీళ్ళు
గొంతు దిగుతోంటే
ఎంత హాయి//

యెడారిగొంతు, ముళ్లతో ఖర్జూరచెట్టు విచ్చుకోవటం, గొంతులో గరగర వంటి పదచిత్రాలన్నీ ఒక అనుభవాన్ని ఎంతో అందంగా, హాయిగా (గరగరగా) మన అనుభూతికి తెస్తాయి.

ఇస్మాయిల్ కవిత్వంలో డబుల్ మెటాఫెర్స్ అద్భుతంగా ఒదిగిపోయి కవితకు అందాన్ని, లోతైన అర్ధాన్ని ఇస్తాయి. ఆయన పదచిత్రాల సౌందర్య రహస్యం అదే కావొచ్చు.

వాన వచ్చిన మధ్యాహ్నం
బరువెక్కిన సూర్యుడు
బతకనీడు భూమిని
ఉదయమ్మొదలు
ఊపిరాడనీడు
సర్వాన్ని అదిమిపట్టి
వీర్యాన్ని విరజిమ్మాడు

ఆకల్లాడదు.

ఏ కాకీ ఎగరని
ఏకాకి ఆకాశం.
ఇంతలో హటాత్తుగ
ఇలకు కలిగింది మబ్బుకడుపు.

వేవిళ్ళ గాలులు
వృక్షాగ్రాల్ని వూపాయి.
ధాత్రీచూచుకాలు నల్లపడ్డాయి.
తటాకాల చెంపలు తెల్లపడ్డాయి.///

పై కవితలో వీర్యం, కడుపు, వేవిళ్ళు, నల్లబడ్డ చూచుకాలు ఇవన్నీ ఒక స్త్రీ గర్భవతి అవ్వటాన్ని సూచిస్తాయి. అదే విధంగా విపరీతమైన ఎండకాసిన తరువాత వానపడటం అనే విషయాన్ని సూర్యుడు, భూమి, ఆకు అల్లాడకపోవటం, మబ్బులు, గాలులు, ధాత్రి నల్లపడటం, తటాకాలు తెల్లబడటం వంటి వర్ణనలు తెలియచేస్తుంటాయి. రెంటి మధ్య సమన్వయాన్ని బరువెక్కిన సూర్యుడు, మబ్బుకడుపు, ధాత్రీచూచుకాలు, తటాకాల చెంపలు అనే పదబంధాల ద్వారా సాధించి కవితకు అద్భుతమైన లోతును వచ్చేలా చేసారు. చివరలో "వర్షాగర్భంలో వర్ధిల్లే శిశుపిండాన్ని" అంటూ కవి తనను తాను ప్రకటించుకోవటం, ఆ అనుభవాన్ని హృదయానికి హత్తుకొనేలా చేస్తుంది. ఇదే రకమైన శైలిలో వ్రాసిన సంజె నారింజ అనే కవితలో---.

దినపు రేకలపైన వాలెను
ఇనుని సీతాకోకచిలుక//
గులక రాళ్ళ పిట్టలతో
కులుకు తరుశాఖ ఏరు//
వొంగిన సాయింత్రపు రంగుల ధనసు
విసిరే గాలి బాణం

పై కవితలో దినాన్ని పుష్పంగా, సూర్యుడ్ని సీతాకోక చిలుకలా, ఏరుని వృక్షంగా, గులకరాళ్ళని పిట్టలుగా, ఇంద్రధనస్సుని గాలి బాణంగా పోలుస్తూ ఒక దృశ్యాన్ని పదచిత్రాలుగా పేనిన కౌశలం అబ్బురపరుస్తుంది.

వానని అనేక మంది కవులు అనేక విధాలుగా వర్ణించారు. కానీ ఈ విధంగా వర్ణించటం ఇస్మాయిల్ కే సాధ్యం.

శ్రావణ మంగళవారం
సాయంత్రం
ఒకానొక మబ్బు డస్టరు
అకస్మాత్తుగా ప్రవేశించి
భూమ్మీది వెర్రి రంగుల్నీ పిచ్చిగీతల్నీ
పూర్తిగా తుడిచేసి,
మెరిసే వానసుద్దముక్క పట్టుకొచ్చి
వీధుల్లో కళ్ళనీ
రోడ్లపై పడెల్నీ
లోకంలో కాంతినీ
వెయ్యిపెట్టి గుణించేసి
చెయ్యూపి వెళ్ళిపోయింది///

ఈ కవితలో కూడా మబ్బుడస్టరు, వానసుద్దముక్క వంటి పదబంధాల ద్వారా అద్భుతమైన పదచిత్రాల్ని నిర్మించి ఒక సుందరదృశ్యాన్ని కళ్లముందు నిలుపుతారు.

స్వారీ అనే కవితలో ఒక మనోహర సందర్భాన్ని ఇస్మాయిల్ వర్ణించిన తీరు గమనిస్తే ఏ చదువరి మనసు కవిత్వ ఆఘ్రాణం పొందదు!

స్వారీ

కళ్ళెం లేని గుర్రమెక్కి
పళ్ళు గిట్ట కరచి
ఏ శత్రు సంహారం కోసమో
వైచిత్ర సమరంలోకి
స్వారి చేసే యోధురాలామె.
మళ్ళీ, యుద్ధాంతాన
కళ్ళు తేలేసి
నిర్వికల్ప సమాధిలో
సర్వాంగాలూ స్తంభించే
యోగిని కూడాను.

ఇస్మాయిల్ కవిత్వంలో కనిపించేమరో గుణం సున్నితత్వం. అనేక కవితల్లో ఈ లక్షణం స్పష్టంగా కనిపిస్తూంటుంది.

చిగిర్చే చెట్లు
నడచివచ్చి నిశ్శబ్దంగా
నా కిటికీ దగ్గిరాగి

హటాత్తుగా
పటేలుమని
వంద వాయిద్యాలతో
వికసించిన బ్యాండుమేళంలా
ఒక రోజు
అకస్మాత్తుగా
చివురించిన చెట్టు
గవాక్షం వద్ద నన్ను ఆపేసింది.///

పై కవితలో చెట్టు చివురించటాన్ని "వందవాయిద్యాల బ్యాండుమేళం" అంటున్నాడంటే, అది కవి దృష్టిలో ఎంత పెద్దదో, ఈ కవెంత సున్నితమనస్కుడో అర్థం చేసుకోవచ్చును. అందుకనే ఈయన కవిత్వంలో సూర్యకిరణాలు, చందమామలు, సాయింత్రపు కలువలూ, పక్షుల కిలకిలలు, నదిలోనీడలు, గదిలో కాంతులు, ఆకాశపు దీపాలు, కొత్తచినుకులు, సొట్టబుగ్గల బావులు, చెట్టుపై వాలినచిలకలు, పసిపాపలు, గులకరాళ్లు వంటి అనేక కవితావస్తువులు కనిపిస్తూంటాయి. వీటన్నింటిని మనం నిత్యం చూసేవే అయినా ఆధునిక జీవనపు రణగొణల్లో పడి ఆ అందాలకు అంధులం అవుతాం దాదాపుగా. అలాంటి సున్నితమైన విషయాలతోనే ఇస్మాయిల్ కవిత రచన చేసారు. చిన్న చిన్న అనుభవాలని అందమైన పదచిత్రాలలో బంధించి మనకందించారు.

పడిలేచిన అనేక కవిత్వరీతుల వెల్లువల్లో కొట్టుకుపోకుండా మూడున్నర దశాబ్దాలపాటు తనదైన శైలిలోనే ఇస్మాయిల్ కవిత్వాన్ని వెలువరించారు. రాజకీయ కవిత్వాలు తమ ప్రాసంగితను కోల్పోయాక సేదతీర్చేది ఇస్మాయిల్ మార్కు కవిత్వమే అనటంలో సందేహంలేదు. ఆయన తను సాగిన బాటలో ఎందరో అభిమానులను పోగేసుకొన్నారు. ఆయన శిష్యులుగా ఎంతో మంది అదేబాటలో పయనించి తర్వాతికాలంలో మంచి కవులుగా పేరుతెచ్చుకొన్నారు. గోదావరి శర్మ, విన్నకోట రవిశంకర్, ఆకెళ్ళ రవిప్రకాష్, తమ్మినేని యదుకుల భూషణ్, మూలా సుబ్రహ్మణ్యం, కొండముది సాయికిరణ్, బి.వి.వి. ప్రసాద్, హెచ్చార్కె, నామాడి శ్రీధర్, శిఖామణి, అఫ్సర్ వంటి కవులకు ఇస్మాయిల్ అభిమాన కవి. అలా ఇస్మాయిల్ కవుల కవిగా కీర్తిశేషులయ్యారు.

(ఈ వ్యాసం సారంగ పత్రికలో ప్రచురింపబడింది)

పల్లెలో మా పాత ఇల్లు – ఇస్మాయిల్

బొల్లోజు బాబా, September 1, 2009

"చెట్టు నా ఆదర్శం" అంటూ తన కవిత్వ హరిత కాంతుల్నిదశదిశలా ప్రసరింపచేసిన ఇస్మాయిల్ గారు పరిచయం అవసరం లేని కవి, మరీ ముఖ్యంగా అంతర్జాల పాఠకులకు. ఎందుకంటే, ఏ ఆధునిక మహాకవి సంపూర్ణ సాహిత్యం దాదాపు పూర్తిగా అంతర్జాలంలో లభ్యమవుతుందని చూస్తే, అది ఒక్క ఇస్మాయిల్ గారిదే.

ఇజాలు, వాదనలు లేకుండా, మన దైనందిక విషయాలు, చిన్న చిన్న అనుభవాలు, ప్రకృతి కరుణించే సుందర అపురూప దృశ్యాలు, ఆయన కవితాలోకంలో, కరుణ, తాత్వికలను అలంకరించుకొని సంచరిస్తూంటాయి. అలాంటి కవిత్వం ఎవరికి ఇష్టముండదూ.

ఇస్మాయిల్ గారు 2003 నవంబరు, 25న, ఆయనే ఏదో కవితలో అన్నట్టు ఓ విత్తనమై తనని తాను పాతుకొన్నారు. ఆ మహా నిశ్శబ్ధంలోంచి మొలకెత్తిన ఓ తరువే "పల్లెలో మా పాత ఇల్లు" కవితా సంకలనం. దీని ప్రధమ ముద్రణ నవంబరు, 2006. ఇందులో వీరి అముద్రిత రచనలు, కొన్ని అనువాదాలు ఉన్నాయి.

హైకూలను తెలుగు సాహితీలోకానికి పరిచయం చేసినట్లే "తంకా" లను (జపనీయ సాహితీ ప్రక్రియ) పరిచయం చేసే ప్రయత్నం చేసినట్లనిపిస్తుంది ఈ పుస్తకంలో. ఇస్మాయిల్ గారు వ్రాసిన ఒక తంకా

స్టేషన్ రద్దీలో
బెంచీపై కూచుని
ముసిలాళ్లు ముచ్చటిస్తున్నారు.
ప్రవహించే నీటిలో
ప్రవహించని నీడలు.

ఈ పుస్తకంలో వలసపాక హైకూలు అన్న శీర్షికతో మొత్తం 72 హైకూలున్నాయి. ఇస్మాయిల్ గారు తన జీవిత చరమాంకంలో, టౌన్ లో ఉండే తమ ఇంటిని డెవెలప్ మెంట్ కిచ్చేసి, టౌనుకు దూరంగా వలసపాకల అనే ఊరిలో కొన్నాళ్లున్నారు.. శ్రీనాధుడు పాకనాటి వాడయితే నేను వలసపాకనాటి వాడినని ఎక్కడో చమత్కరించారు కూడా. ఆ కాలంలో రాసిన హైకూలివి. ఈ హైకూలలో ఇస్మాయిల్ కవిత్వంలో కనిపించే అదే సౌందర్యారాధనా, అదే ప్రకృతి పరిశీలనా, అదే తాత్వికతా, అదే నిశ్శబ్దం, పరిమళించే నెమలీకలై చదువరి మనసులను మృధువుగా తాకుతూ పరవశాన్ని కలిగిస్తాయి.
మచ్చుకు కొన్ని

ఇద్దరికీ సంబరమే
సముద్రపొడ్డున జనానికీ,
జనాల ఒడ్డున సముద్రానికీ.

సంజె వేళ
దీపాలు వెలిగించారు
ఎవరి దీపాలు వారివి.

కాకు లెగిరిపోయాయి
నల్లటి నిశ్శబ్దాన్ని
వదిలి.

గిల్టు ప్రేమ
పెచ్చులు పెచ్చులుగా
ఊడుతోంది.

రాత్రి హోరున వర్షం
ఉదయం లేచి చూస్తే
ఎదురింటాయనకు రెండు మేడలు.

గుండె బీటలు పడితే
దిగుళ్లు తప్ప
అన్నీ కారిపోతాయి.

ఈ పుస్తకంలో శ్రీనివాస్ రాయప్రోల్, జీబనానంద దాస్, సుజాతా భట్,రేనర్ మరియు రిల్కే, పాబ్లో నెరుడా మరియు వివిధ జపనీయ కవయిత్రులు వంటి ముప్పై మంది కవుల కవితల అనువాదాలు ఉన్నాయి. చదువుతున్నప్పుడు అవి అనువాద రచనల్లా కాక, స్వతంత్ర

రచనలుగా అనిపిస్తాయి. దీపావళి రోజు అనే కవితలో పలికించిన విషాదం ఈ రోజు తెలుగునాట చాలా ఇళ్లలో ప్రవహించేదే.

జీబనానంద దాస్ వ్రాసిన బనలతాసేన్ అనే పద్యానువాదంలో, ఇస్మాయిల్ గారి ట్రేడ్ మార్కయిన భాషా సరళత కనిపించదు. దీనికి కారణం బహుసా సంస్కృత భూయిష్టంగా ఉండే మూల కవితే. అనువాదకుడు మూలానికి విధేయుడై ఉండాలి అనే నియమానికి ఈ కవితానువాదం సాక్షి గా నిలుస్తుంది. ఇస్మాయిల్ గారికి బెంగాలి కూడా వచ్చు.

చీనా వేదాంతి అన్న అనువాద కవిత ఇలా సాగుతుంది.

సరే, వాళ్ల చేతిలో ఓడిపోయాం;
ఐతే ఏమైంది?
టీ వచ్చింది తాగు.
మరో తొమ్మిది వందలేళ్లలో
వాళ్లూ ఓడిపోతారు
మరొకళ్ల చేతిలో.

ఈ పదిహేను పదాల కవితలో కవితలో మొత్తం మానవజాతి చరిత్ర ఇమిడిపోలేదూ?

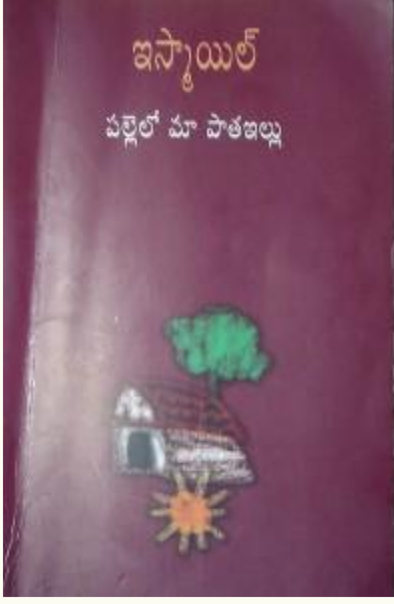
రేబో అనే కవిత కవికి ఉండవలసిన నిబద్ధతను అన్యాపదేశంగా, అద్భుతంగా ఆవిష్కరిస్తుంది.

అంతటి సర్రియల్ పాబ్లో నెరుడా ఇస్మాయిల్ చేతిలో పడి, అలతి అలతి పదాలలో, తేటగా, తేలికగా ప్రకాశించటం, "కృష్ణ పక్షం, ఏల ప్రేమింతు నిన్ను, పరిచ్యుతులు" అనే కవితల్లో చూడవచ్చు.

ద్వేషం మానవజాతిని అనాదిగా నాశనం చేస్తుంది అనే భావనను వ్యక్తీకరించే "ద్వేషం" అనే అనువాద కవిత అత్యద్భుతంగా ఉంటుంది. రకరకాల వాదాలతో కొట్టుకు చచ్చే ఈ లోకరీతిని నిరసిస్తూ, మానవత్వాన్ని అక్షరక్షరంలోనూ పలికించే కవిత ఇది. అందులో ఒక చోట

మిగతా అనుభూతుల గురించి చెప్పకండి.
వట్టి నీరసప్పీనుగులు.
సౌభాతృత్వం పేరు చెపితే
ఎక్కడైనా జనం మూగారా?
జాలీ, దయా
ఎప్పుడైనా గెలిచాయా?
పని చేసి చూపించేది
ద్వేష మొక్కటే.

జపనీయ కవయిత్రుల అనువాదాలు చాలా సరళంగా హృద్యంగా సాగుతాయి.

అవ్యక్త వాంఛ
ఘనీభవించి
నా శరీరపులోతుల్లో
నల్లటి ముత్యంలా
మారుతోంది.

ఎన్ని ముద్దులు పెట్టుకొన్నా
ఎన్ని కబుర్లు చెప్పుకొన్నా
నువ్వు నువ్వే
నేను నేనే

వంటివి చదివిన చాలాకాలం వెంటాడతాయి.

ఇస్మాయిల్ గారు కేవలం అనువాదాలను వదిలిపోయారట; మూలంలో చాలామంది కవుల పేర్లను శ్రీ యదుకుల భూషణ్ గారు గుర్తించి, ఈ సంకలనాన్ని తీసుకురావటంలో ఎంతో సహాయపడ్డారు. అలా ఇస్మాయిల్ అభిమానులు తీసుకువచ్చిన పుస్తకం "పల్లెలో మా పాత ఇల్లు"
.

ఇజాలు, కులాలు, మతాలు, ప్రాంతీయతలు లేని సార్వజనీనమైన కవిత్వాన్ని అనుభవించి, పలవరించాలని కోరుకొనే వారందరికీ ఈ పుస్తకం నచ్చుతుంది. ఇది ఇస్మాయిల్ గారి చివరి రచనల సంకలనం కనుక, ఆయన అభిమానులందరికీ మరింత అపురూపం.

(ఈ వ్యాసం పుస్తకం.నెట్ వెబ్ పత్రికలో ప్రచురింపబడింది)

సమకాలీన తెలుగు లాక్షణికుడు - శ్రీ ఇస్మాయిల్

బొల్లోజు బాబా, సెప్టెంబరు 29, 2024

చాన్నాళ్ళ క్రితం ప్రముఖ విమర్శకులు శ్రీ సీతారాం "కావ్యసౌందర్యశాస్త్రం లేదా భారతీయ లాక్షణిక సిద్ధాంతాలు వినా, మనవీ అని చెప్పుకోదగిన సాహిత్య సిద్ధాంతాలు ఏమైనా ఉన్నాయా?" అని సోషల్ మీడియా వేదికగా ప్రశ్నించారు. దీనికి ప్రముఖ విమర్శకులు శ్రీ లక్ష్మి నరసయ్య "దళిత, బహుజన, ముస్లిం వాద సాహిత్య దృక్పథాలు వాటికి సంబంధించిన ఈస్థటిక్స్ లాంటివి దేశీయ సాహిత్య సిద్ధాంతాలు" అన్నారు.

షేక్ పీర్ల మొహమ్మద్" ఏ సిద్ధాంతానికైనా యూనివర్సల్ అప్పీల్ ఉండాలి కదా" అనే కోణాన్ని గుర్తుచేసారు.

సోషల్ మీడియాలో ఈ అంశంపై జరిగిన చర్చ చాలా ఆలోచనల్ని రేకెత్తించింది. ఈ నేపథ్యంలోంచి చూసినప్పుడు ప్రముఖ కవి శ్రీ ఇస్మాయిల్ సమకాలీన తెలుగు లాక్షణికుడిగా కనిపించారు.

1. Literary theory అంటే ఏమిటి?

Literary theory సాహిత్యంలో ఉండే "సాహిత్యసంబంధి" (Literary) ఏమిటి? అని ప్రశ్నించి దానికి సమాధానాలు రాబడుతుంది. అంటె రసము, ఔచిత్యం, ధ్వని, Tension, Texture, Ambiguity లాంటి ఏ ప్రక్రియ వల్ల ఒక కవిత ఎలా గొప్పకవిత అయ్యిందో/అవ్వగలదో సిద్ధాంతీకరిస్తుంది. లిటరరీ సిద్ధాంతం అంటే సాహిత్యాన్ని అర్థం చేసుకోవటానికి, విశ్లేషించటానికి, సృజించటానికి ఉపయోగపడే ఆలోచనలు, పద్ధతులు

Literary Criticism సాహిత్యాన్ని విశ్లేషిస్తుంది, తూకంవేస్తుంది మంచి చెడ్డలు విడమరచి చెపుతుంది. ఈ విమర్శలో ఒక కవిత ఎందువల్ల మంచికవితో లేక అకవితో పై సిద్ధాంతాల ఆధారంగా నిరూపిస్తుంది. ఎక్కడ రసభంగం జరిగింది, ఎక్కడ

ఔచిత్యదోషం ఉంది, ఉద్దేశించిన ధ్వనికి ఎలా అన్వయం కుదరలేదు అనే విషయాలను విపులీకరిస్తుంది.

Literary theory, Literary Criticism లు పరస్పరాధారితాలు. ముందు theory పుడుతుంది, దానికనుగుణంగా విమర్శ జరుగుతుంది. ఉదాహరణకు సాహిత్యమనేది ఒక సాంఘిక కార్యక్రమమని, కవి సామాజిక మార్పుకు దోహదపడాలనే మార్క్సిజసిద్ధాంతం మొదటగా పుట్టింది. ఆ సిద్ధాంతాన్ని ఉపయోగించుకొని ఒక కవితలో "సామాజిక ప్రయోజనం" ఏమేరకు ఉంది అంటూ విమర్శ సాగుతుంది. అలాగన్నమాట.

నిజానికి ఈ సిద్ధాంతకర్తకు, విమర్శకుడి కన్నా ముందు సృజనకారుడు అనే వాడు ఒకడుంటాడు. వాడికీ గొడవలేమీ పట్టవు. వాడిమానాన వాడు రాసుకొంటూ పోతాడు. వాడు రాసినవాటిలోంచే ఈ సిద్ధాంతాలు, విమర్శలు పుట్టుకొస్తాయి.

2. దేశీయ లాక్షణిక సిద్ధాంతాలు

సాహిత్యం ఎలా ఉండాలి ఏవేం అంశాల వలన ఒక రచన సాహిత్యవిలువలను పొందుతుంది అనే విషయాలను లోతుగా శోధించి, కొన్ని ప్రతిపాదనలను చేసారు మన పూర్వీకులు. ప్రాచీన భారతీయ సిద్ధాంతాలలో ప్రధానంగా అలాంటివి ఆరింటిని గుర్తించవచ్చు

* భరతుని రస సిద్ధాంతం: రసాత్మకమైనదే కావ్యమని ప్రతిపాదిస్తుంది.

* భామహుని అలంకార సిద్ధాంతం: కావ్యానికి అలంకారాలు ప్రధానం అంటుంది

* వామనుడి రీతి సిద్ధాంతం: మంచి కావ్యానికి మంచి గుణాలుండాలంటుంది.

* ఆనందవర్ధనుని ధ్వని సిద్ధాంతం: వాచ్యంగా చెప్పిన విషయం కన్నా చెప్పకుండా వదిలేసిన విషయం ప్రధానమంటుంది.

* కుంతకుని వక్రోక్తి సిద్ధాంతం: వక్రోక్తి అంటే అలంకారములతో నర్మగర్భంగా చెప్పటం. ఇది ఆనందవర్ధనుని ధ్వనిని పోలి ఉంటుంది.

* క్షేమేంద్రుని ఔచిత్య సిద్ధాంతం: ఏది దేనికి తగి ఉంటుందో దాన్ని ఔచిత్యం అంటారు. కావ్యానికి ఔచిత్యం ఉండాలంటుందీ సిద్ధాంతం.

***

ఇరవయ్యోశతాబ్దంలో పాశ్చాత్య Literary theory లలో అనేక దృక్పథాలు ప్రవేశించి Literary criticism ను నడిపించాయి. దేశీయ లాక్షణిక సిద్ధాంతాలకు పాశ్చాత్య సిద్ధాంతాలకు పొంతన ఉండదు. భారతీయ, పాశ్చాత్య సంస్కృతులు పూర్తిగా భిన్నమైనవి కనుక ఈ రెండిటి మధ్య పోలికలు తేవటం దాదాపు అసాధ్యం.

మొదట్లో అరిస్టాటిల్ లాంటివారు జీవితాన్ని అనుకరించేదే కళ అన్నారు. తరువాత మిల్టన్ కాలంలో చందస్సును అనుసరించి చెప్పటమే సాహిత్యం అన్నారు కాల్పనికతే (romanticism) సాహిత్యమని షెల్లీ, కీట్స్ కవిత్వం చెప్పింది.

3. ఆధునిక సిద్ధాంతాలు

* అభ్యుదయ, సామాజిక ప్రయోజనం కలిగి ఉండటం (మార్క్సిస్ట్ సిద్ధాంతం)

* భిన్నత్వాలను celebrate చేస్తూ చరిత్రను నిరాకరించటం ద్వారా స్వీయ అస్తిత్వాన్ని ప్రకటించుకోవటం (పోస్ట్ మోడర్న్)

* మనో వైజ్ఞానిక అంశాలను పాదుపుకోవటం (ఫ్రాయిడియన్)

* స్త్రీవాద (gender and Queer theories)

* సాంస్కృతిక వైవిధ్యాలను ప్రతిబింబించటం (Cultural theory)

* పాఠంలోనే అన్ని అర్థాలు ఉంటాయి అనే ప్రతిపాదన (Structuralism)

* పాఠం వెలుపల సోషల్ పొలిటికల్, హిస్టారికల్ కారణాల వల్ల చాలా కనిపించని అర్థాలు ఉంటాయి అనే ప్రతిపాదన (Post structuralism)

* రచనలో బహుళార్థాలను వెతకటం (Deconstruction)

* వలసపాలనానంతర ప్రభావం (Post Colonial)-- లాంటి రకరకాల లిటరరీ సిద్ధాంతాలు సాహిత్యంలో "సాహిత్యసంబంధి" ఏదో తేల్చి చెప్పటం కొరకు ప్రతిపాదించబడ్డాయి. ఒక్కొక్కటీ అతని కంటే ఘనుడు ఆచంట మల్లన్న అన్న రీతిలో సాగుతాయి.

పైన చెప్పిన ఆధునిక లిటరరీ థీరీలను గమనిస్తే, భారతదేశానికి సంబంధించి ఎప్పుడో వందల సంవత్సరాలక్రితం ఏర్పరచిన లాక్షణిక సిద్ధాంతాలే తప్ప ఆధునిక కాలంలో మనం సృష్టించుకొన్న ఆధునిక దేశీయ సాహిత్య సిద్ధాంతాలు ఏమున్నాయి

అని ప్రశ్నించుకోవటం సందర్భోచితమే కాదు అవసరం కూడా. ఆమేరకు లక్ష్మి నరసయ్య గారు చెప్పిన దళిత,బహుజన ఈస్థటిక్స్ కొంతమేరకు ఆ లోటును తీర్చిందని భావించవచ్చు.

మన తరంలో తెలుగులో అంత స్పష్టంగా కవిత్వానికి చక్కని నిర్వచనాన్ని, అసలు ఏది కవిత్వం అన్నదానికి సమాధానాన్ని, కవిత్వపు పరిధులు, బలహీనతలను విస్పష్టంగా చెప్పిన ఒక సిద్ధాంతకర్తగా శ్రీ ఇస్మాయిల్ కనిపిస్తారు. ఈయన వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాలపై పాశ్చాత్యప్రభావం లేదని చెప్పలేం అయినప్పటికీ ఇస్మాయిల్ గారి అభిప్రాయాలు స్వతంత్రంగా, స్థానీయంగా ఉండటం గమనించవచ్చు.

4. సమకాలీన లాక్షణికుడు - శ్రీ ఇస్మాయిల్

తెలుగుకు సంబంధించినంత వరకూ కవిత్వాన్ని నిర్వచించి, కొన్ని లక్షణాలను ప్రతిపాదించిన ఆధునిక కవులలో ఇస్మాయిల్ కనిపిస్తారు. నేనొక లాక్షణిక సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదిస్తున్నాను అని ఆయన ఎక్కడా చెప్పుకోకపోయినా ఆయన వదిలివెళ్ళిన ప్రతిపాదనలు, చేసిన చర్చలు, వాదప్రతివాదనలను ఈ రోజు మనముందే ఉన్నాయి. వాటి ద్వారా, ఇస్మాయిల్ తనజీవితకాలమంతా తపస్సుచేసి ఆధునిక కవిత్వంలోని "సాహిత్యసంబంధి" లక్షణాలను నిర్వచించారని, కవిత్వాన్ని విశ్లేషించటానికి కావాల్సిన పనిముట్లను గుర్తించారని తెలుసుకోవచ్చు.

ఒక లాక్షణికుడిగా ఇస్మాయిల్ చేసిన ప్రతిపాదనలు

1. కవిత్వంలో నిశ్శబ్దం:

మన చుట్టూ ఉన్న అనుభవిక ప్రపంచాన్ని ఆవిష్కరించటమే కవిత్వ లక్ష్యం. అనుభవాన్ని అనుభవంగానే ప్రత్యక్షం గా అందించటం కవిత్వం పని. అనుభూతి సామాన్య భాషకు అందదు. ఆ అనిర్వచనీయమైన ఆ నిశ్శబ్దాన్ని వాక్యాలలోకి ప్రవేశపెట్టటమే కవిత్వ లక్షణం. కవిత్వానికి శబ్దమెంత ముఖ్యమో నిశ్శబ్దం కూడా అంతే. (ఇది కొంతమేరకు ధ్వని సిద్ధాంతానికి దగ్గరగా ఉంటుంది. శబ్దం అంటే ఒక కవితలో పైకి చెపుతున్న విషయంగాను, నిశ్శబ్దం అంటే అన్యాపదేశంగా చెపుతున్న లేదా చెప్పకుండా నిశ్శబ్దంగా ఉంచిన విషయంగాను అర్థం చేసుకోవాలి)

2. కవిత్వం హృదయ సంబంధి:

కవిత్వం హృదయ సంబంధి. ఆలోచనా వ్యవస్థ బుద్ధికి సంబంధించినది. కవిత్వాన్ని బుద్ధి (Reason) శాసించలేదు. దాని సామ్రాజ్యమే వేరు. కవిత్వానికి "కరుణ ముఖ్యం".

అసలు సృజనాత్మకతకి మూలమేమిటి? కవి యొక్క దర్శనం (vision). ఇది పూర్తిగా వైయక్తికమైనది. ఏ కవి దర్శనం వానిది. దీన్నించే అతని కవిత్వం ఉద్భవిస్తుంది. కనక, కవి నిబద్ధుడై ఉండవలసింది తన సొంత దర్శనానికే!

కవిత్వం తల్లివేరు కవి అంతర్లోకమూ, బహిర్లోకమూ కలిసేచోట తన్ని ఉంటుంది.

3. కవిత్వం చేసే పని చదువరి మనస్సులో దీపం వెలిగించడం:

కవిత్వం చేసే పనల్లా చదువరి మనస్సులో దీపం వెలిగించడమే. దీని వల్ల అతని అవగాహన పరిధి విస్తరిస్తుంది. తన మనస్సులో వెలిగిన దీపం వెలుతురు తన దారి తను వెతుక్కోవడానికి సహాయపడుతుంది. ఫలానా దారినే నడవమని ఒకరు చెబితే వినడు మనిషి. అది తనకు తోచాలి. తన దారేదో తను నిర్ణయించుకోవాలి. ఈ నిర్ణయానికి కవిత్వం తోడ్పడుతుంది.

“కళ కళ కోసమే” అనే వాదనా, “కళ సాంఘిక రాజకీయ ప్రయోజనాల కోసం” అనే వాదనా — రెండూ అతి వాదాలే! ఏదో ఒక ప్రయోజనం లేకుండా ఏదీ వుండదు. ఐతే దేని ప్రయోజనం దానికుంటుంది. ఇది గుర్తించడం ముఖ్యం. ప్రపంచాన్ని అవగాహన చేసికోవటమూ, తద్వారా ప్రపంచంతో అనుభౌతిక అనుసంధానం (emotional adjustment) సాధించటమూ — అనాది నుంచీ కళా ప్రయోజనమని ఇస్మాయిల్ గారి ప్రతిపాదన.

4. భాషని శుభ్రపరచటం:

నేను (ఇస్మాయిల్) కవిత్వంలో ఒక ముఖ్యమైన పని చేయడానికి పూనుకున్నాను. భాషని శుభ్రపరచడానికి ప్రయత్నించాను. చాలా మాటలకు మాసిన రంగులు, పాత వాసనలు ఉంటాయి. అలాంటి మాటల్ని కవిత్వంలో వాడలేదు. పాత కావ్యాల్లోనివి, పురాణాల్లోని పదాలు, సమాసాలు, పేర్లూ, కథలూ నా కవిత్వం జోలికి రాకుండా జాగ్రత్తపడ్డాను. నా స్వంతమైన, సరికొత్త అనుభవాల్ని వ్యక్తపరచటానికి, వ్యావహారికప్రపంచంలోని సరికొత్త మాటల్నే కోసుకొచ్చి వాడుకున్నాను.

5. కవిత్వానికి లేబుల్స్ ఉండకూడదు:

కవిత్వానికి లేబిల్స్ అంటించడం నాకిష్టం ఉండదు. ఆలోచన నుంచి తప్పించుకొనే మార్గాలు లేబిల్స్. అర్థం చేసుకొనే కష్టానికి

పాల్పడకుండా, తేలిగ్గా కొట్టిపారెయ్యడానికి లేబిల్స్ ఉపయోగిస్తారు. ‘బూర్జువా, శ్రామికవర్గం, రివిజనిస్టు లాంటి లేబిల్స్ అంటించి ఇక ఆ విషయం గురించి ఆలోచించడం మానేయవచ్చు.

***

పైన చెప్పిన అయిదు పాయింట్లు ఆధునిక కవిత్వాన్ని అర్థం చేసుకోవటానికి, విశ్లేషించటానికి దోహదపడే అంశాలు. పై అయిదు పాయింట్లు స్వేచ్ఛాప్రతిపాదనలు.

కవిత్వంలో నిశ్శబ్దం అనే ప్రతిపాదనకు ధ్వనిసిద్ధాంతం మూలాలు కనిపిస్తున్నా, చెప్పిన విధానం కొత్తది.

కవిత్వం హృదయసంబంధి అన్నటువంటి మాట emotions recollected in tranquility అన్న మాటకు దగ్గరగా అనిపించవచ్చు. కవిత్వం పూర్తిగా వైయక్తికఅనుభవంగా, దర్శనంగా ఆమేరకు తన సృజనను కొనసాగించటం ఇస్మాయిల్ నిబద్ధతగా భావించాలి. సాహిత్యప్రయోజనం ఆనందోపదేశాలు అని మనవాళ్లు, పాశ్చాత్యులు అంగీకరించారు. ఆ మాటకు భిన్నంగా కవిత్వం చదువరి మనస్సులో దీపం వెలిగించడం అనటం నవ్యమైన ప్రతిపాదన

అదే విధంగా భాషను శుభ్రపరచటం తెలుగుకు మాత్రమే అన్వయించబడే ఒక విషయంగా భావించవచ్చు. ఈ ప్రతిపాదనకు మూలాలు వాడుకభాషోద్యమంలో ఉంటాయి. అలాంటి క్లిష్టపదాలను వాడటం గురించి, డెడ్ మెటఫర్లను ఒదిలించుకోవటం గురించి ఈ ప్రతిపాదన మాట్లాడుతుంది.

కవిత్వానికి లేబుల్స్ ఉండకూడదు అన్నటువంటి ప్రతిపాదనకూడా పూర్తిగా ఆధునికమైనదే. కామెడిలని, ట్రాజెడీలని సాహిత్యాన్ని లేబ్లింగ్ చేసే పద్ధతి పాశ్చాత్యులది. దేశీయమైన ప్రాచీన సాహిత్యంలో ఈ పద్ధతిలేదు. ఒక కావ్యం జీవితసామస్త్యాన్ని ప్రతిబింబించేవిధంగా ఉండటంచే లేబ్లింగ్ అవసరపడలేదు భారతీయ లక్షణకారులకు. ఆధునిక కాలంలో కవిత్వాలకు వేసే లేబ్లింగ్ వలన జరిగే నష్టం గురించి మాట్లాడటం కూడా "సాహిత్య సంబంధి" కి లేబుల్స్ తో పనిలేదు అని చెప్పటమే..

ఈ అయిదు ప్రతిపాదనలతో కూడిన "Ismayil Literary theory" సాహిత్యంలో ఉండే "సాహిత్యసంబంధి" (Literary) ని నిర్వచిస్తుంది.

(ఈ వ్యాసం కవిసంధ్య పత్రికలో ప్రచురింపబడింది)

గురువుకు ఒక శిష్యుడు ఎత్తిన హారతి - " నది కాలం అతడు

బొల్లోజు బాబా September 11, 2022

ఇస్మాయిల్ గారు తెలుగు కవిత్వలోకంలో నిలువెత్తు మనిషి. ఆయన మార్గం అపూర్వమైనది. వీరి కవిత్వంలో యుటోపియన్ స్వర్గాలు ఉండవు. నేలవిడిచి సాముచెయ్యటం కనిపించదు. జీవితాన్ని యధాతథంగా స్వీకరించి కవిత్వం చేసిన గొప్ప కవి ఇస్మాయిల్. ఇస్మాయిల్ దృక్పథం ఒకప్పుడు ఒక సంచలనం. ఎన్ని విమర్శలు ఎదురైనా తుదివరకూ తనమార్గాన్ని వీడని కవిత్వశూరుడు ఇస్మాయిల్.

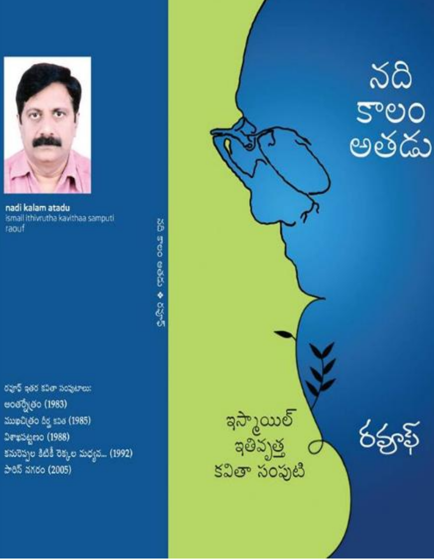
ఈ క్రమంలో ఎందరో యువకులు ఇస్మాయిల్ కవిత్వం పట్ల ఆకర్షితులయ్యారు. ఇస్మాయిల్ గారు ఎవరినీ తన శిష్యులుగా చెప్పుకపోయిన, ఆయన కవిత్వాన్ని తమకు దిక్సూచిగా భావించారు అనేకమంది కవులు. వీరంతా ఇస్మాయిల్ వారసత్వాన్ని కొనసాగించే ప్రేమికులు, దూతలు, భక్తులు. వారిలో రవూఫ్ ఒకరు. కాకినాడలో మెడికోగా ఉండే రోజుల్లో రవూఫ్ ఇస్మాయిల్ గారిని నిత్యం కలుస్తూ, కవిత్వం గురించి చర్చిస్తూ ఒక రకంగా వారింట్లో మనిషిలా మెసిలారు. రవూఫ్ 'అంతర్నేత్రం' కవిత్వసంపుటికి ఇస్మాయిల్ గారు మొదటిసారిగా ముందుమాట వ్రాసారు. ఆ ముందుమాటలోనే "తెరుచుకొన్న పద్యాలు" అన్న కొత్త భావనను తెలుగు కవిత్వానికి అందించారు. అప్పట్లో అదొక సంచలనం. 'మిగిలిన వారివి మూసుకొన్న పద్యాలా" అని వాద ప్రతివాదనలు నడిచాయి.

ఇదంతా గతం. ప్రస్తుతానికి వస్తే - " నది కాలం అతడు " అనే పేరుతో ఇస్మాయిల్ కవిత్వతత్వానికి రవూఫ్ అక్షరరూపాన్ని ఇచ్చారు. ఇది నిజానికి ఇస్మాయిల్ జీవిత చరిత్ర. వారికవిత్వం లోనే వారి జీవితం ఉంది. జీవితాన్ని కవిత్వాన్ని ఆయన ఏనాడూ వేరుగా చూడలేదు. తెలుగులో ఒక కవి జీవితం గురించి, అతని కవిత్వం గురించి ఒక కవితా సంపుటి తేవటం బహుసా ఇదే మొదలు కావొచ్చు. అదీకాక ఆ కవి గతించి పదిహేనేళ్ళు గడిచిన తరువాత. ఇదొక ప్రేమపూర్వక కాన్క.

ఒకే తూలికలు కల్గిన పక్షులు గుంపు కడతాయి అన్నట్లు రవూఫ్ కవిత్వంలో ఇస్మాయిల్ కవిత్వ ఛాయలు కనిపిస్తాయి.

అందుకనే ఆయన ఇస్మాయిల్ గారికి ఇష్టుడైనాడు. ఈ పుస్తకంలో ఇస్మాయిల్ గారి కవితాత్మను అద్భుతంగా ఆవిష్కరించగలిగారు.

ఇస్మాయిల్ కవిత్వంలో ఆయన జీవితం పరచుకొని ఉంటుంది. సహచరి సహనం, మనవల అల్లరి, సన్నిహితుల స్నేహం, సాయింత్రపు నడకలు, టాగోర్, కృష్ణ శాస్త్రి, చలం లపై ఉన్న భక్తి, టీసమయాలు లాంటి సామాన్య జీవనాంశాలు వారి కవిత్వంలో సహజంగా ఒదిగిపోయాయి. రవూఫ్ వీటన్నిటిని చాలా ఒడుపుగా పట్టుకొని, గొప్ప నైపుణ్యంతో నేతగాని పనితనంతో చిక్కని కవిత్వంగా మలచారు.

రాళ్లు కూడా పుష్పిస్తాయనీ
శిల్పాలై విచ్చుకొంటాయనీ
ఇస్మాయిల్ కు బాగా తెలుసు
బాధని వ్యక్తపరచడు
చిర్నవ్వులే చిందిస్తాడు-- (రాళ్లూ-పూలూ). ఇస్మాయిల్ గారు ఆర్థికంగా ఇబ్బందులు పడిన సందర్భాలలో ఏనాడూ మిత్రులను సహాయం అర్థించలేదని సన్నిహితులు చెపుతారు. చివరి దశలో టౌన్ లో ఇల్లు అమ్ముకొని ఊరిచివర వలసపాకల అనే ప్రాంతానికి మారిపోయారు. ఆ సందర్భాన్ని ఓ కవితలో——

వలస పాకల లోని
ఒంటరి ఆకాసంలో
కుంగిపోయిన పక్షి ఒకటి
గిరికీలు కొడుతూ
దుఃఖ సముద్రాన్నీదుతుంది (వలస-పాకనాటి ఒంటరి పక్షి ఒకటి) అంటూ చాలా ఆర్ద్రంగా రవూఫ్ వర్ణిస్తారు.

విచ్చుకొన్న పూల సున్నితత్వం
ఒకవైపు
గుచ్చుకున్న ఖడ్గకాఠిన్యం
ఇంకొకవైపు - (ఇస్మాయిల్). ఇస్మాయిల్ గారి కవిత్వం ఎంత సున్నితంగా హృదయాన్ని తాకుతుందో కవిత్వంపై వీరి అభిప్రాయాలు అంతే నిష్కర్షగా, కుండబద్దలుకొట్టినట్లు ఉంటాయి.

"ప్రతిదేశంలోనూ అభ్యుదయం పేరనో, విప్లవం పేరనో రచయితల సంఘాలు ఏర్పరచి, రాజకీయ ప్రయోజనాలకు ఉపయోగపడని సాహిత్యం పనికిమాలినదని యువ రచయితలకు నూరి పోసి వాళ్ల చేత నినాద ప్రాయమైన శుష్కరచనలు రాయించి

పార్టీ ప్రచారం చేయించుకొంటున్నారు" అంటూ ఇస్మాయిల్ వెలిబుచ్చిన పై అభిప్రాయం అప్పట్లో చాలామందికి గుచ్చుకొంది. వీరిని ప్రధాన స్రవంతి కవులనుండి వెలివేసేటట్లు చేసింది. తాను నమ్మిన అభిప్రాయం చెప్పటానికి ఎంతటి ఖడ్గకాఠిన్యం ఉండాలి!

అయినా అనుక్షణం జీవితమొక
మహోత్సవం అయినవాడికీ
సతతహరిత వృక్షానికీ
వయోకొలమానం ఏమిటీ? – (విరమణ @55). అప్పట్లో యాభై అయిదేళ్లకే ప్రభుత్వోద్యోగులను బలవంత పదవీవిరమణ చేయించినపుడు ఇస్మాయిల్ గారు కూడా ఒక బాధితుడు. ఆ సమయానికి వీరు పి.ఆర్. కళాశాల ఇంచార్జ్ ప్రిన్సిపాల్ గా పనిచేస్తున్నారు. ఈ అన్యాయాన్ని ఖండిస్తూ కవి, సహృదయుడు అయిన శ్రీ గోదావరి శర్మ "55 ఏళ్లకే పచ్చని చెట్టును కొట్టేస్తారా? అని వ్యాసం వ్రాసారు. రెండేళ్ల తరువాత ఆ జి.వొ రద్దు చేయగా, తిరిగి ఉద్యోగంలో జాయిన్ అయ్యే అవకాశం వచ్చినపుడు ఇస్మాయిల్ గారు తిరస్కరించారని అంటారు.

ఆమె గొంతు ముడి విప్పి
పాడుతుంటే
ఆ గళమాధుర్యంలో పడి
కొట్టుకు పోతూ
అతను అస్తిత్వం కోల్పోతాడు
అది అతనికి తెలుసు - (కవి-గాయని) ఇస్మాయిల్ గారికి గాయని ఐన ఒక స్నేహితురాలు ఉండేవారు. ఆమె పాటల మాధుర్యాన్ని ఓ కవితలో ఇస్మాయిల్ గారు ఇలా వర్ణించారు. హాయిగా గొంతుముడి విప్పి పాడు/ రయిక ముడి విప్పి/చంటి బిడ్డకు/చన్నిచ్చే తల్లిలా// నీ అంతరాళాల్లో/నీ రక్తసంధ్యలో లేచిన/తెల్లటి పాట పావురాన్ని/నా రక్త సంధ్యలో వాలనీ./వెలిగే పగళ్ళతో ఉభయ సంధ్యల్నీ కలపనీ.// (పాటకత్తెకి) . ఈ విషయాన్నే పై కవితలో రవూఫ్ వర్ణించారు. ఆమె గాత్రంలో కొట్టుకుపోయి తన అస్తిత్వాన్నే కోల్పోయిన విషయం ఆయనకు తెలుసు అని ఒక కవి, గాయని అలౌకికానుబంధాన్ని అద్భుతంగా ఆవిష్కరించారు రవూఫ్.

ఇస్మాయిల్ చలాన్ని దర్శించినపుడు, ఎదురెదురుగా కూర్చొని ఎవరూ మాట్లాడుకోలేదట. మౌనంగా ఉండిపోయారట.

మమేకమైన రెండు హృదయాల
కల్లోలానికి మాటలతో పనిలేదు
కాబోలు
మౌనం పూనిన భిన్న తీరాల

నడుమ-
గడ్డకట్టిన మంచులాంటి
మాటల నది
నిశ్శబ్దంగా ప్రవహిస్తోంది (మౌన సంభాషణం) అంటూ ఆ సందర్భాన్ని హృద్యంగా దృశ్యమానం చేసారు. రవూఫ్.

ఈ పుస్తకంలో ఇంకా ఇస్మాయిల్ స్నానం, సాయింత్రపు నడకలు, ఆయన నివశించిన లచ్చిరాజు వీధి, అందంగా వ్రాసే వారి ఉత్తరాలు, పని చేసిన కాలేజి వాడిన సైకిల్ లాంటి అనేక విషయాలపైనా, సమకాలీనులైన ఉమర్ ఆలిషా, వజీర్ రెహ్మాన్, పంతులు గారు స్మైల్ వంటి వ్యక్తులతో ఇస్మాయిల్ అనుబంధాన్ని వర్ణిస్తూనూ అనేక అందమైన కవితలున్నాయి.

తెలుగు సాహిత్యంలో ఇదొక గొప్ప ప్రయోగం. గతించిన ప్రముఖ కవుల ఇళ్లను ప్రజలు, ప్రభుత్వాలు కలిసి భద్రపరచుకోవటం వారి పేరిట మ్యూజియములు నెలకొల్పుకోవటం లాంటివి ప్రపంచంలో చాలా చోట్ల నిబద్దతతో చేస్తారని వింటాం. అవెలాగూ తెలుగునాట జరిగే విషయాలు కావని నిరూపణ అయిపోయింది. కనీసం అక్షరాలలోనైనా ఒక మహాకవి జీవించిన స్థల, కాలాదులను బ్రతికించుకొనే ప్రయత్నం చేసిన రవూఫ్ గారు ఎంతైనా అభినందనీయులు.

నావంటి వాడిని శిష్యునిగా పొందే భాగ్యం నన్నయకు లేదు తిక్కనకు లేదు మా గురువుగారైన చెళ్లపిళ్ల వారికి మాత్రమే దక్కింది అని విశ్వనాధవారు అన్నారట. అది అచంచలమైన ఆత్మవిశ్వాసానికి ప్రతీక. ఇస్మాయిల్ గారిని ఇతివృత్తంగా తీసుకొని వెలువరించిన "నది కాలం అతడు " కవిత్వసంపుటి రవూఫ్ గారు తన సాహితీ గురువుకు ఎత్తిన ప్రేమ పూర్వక హారతి.

ఈ పుస్తకానికి శ్రీ విన్నకోట రవిశంకర్, శ్రీ వాడ్రేవు చినవీరభద్రుడు, శ్రీ శిఖామణి ఆత్మీయతతో కూడిన ముందుమాటలు వ్రాసారు. అందమైన ముఖచిత్రాన్ని బ్రహ్మం భావన గ్రాఫిక్స్ వారు అందించారు. ఇస్మాయిల్ కవిత్వాన్ని ఇష్టపడేవారికి, ఇస్మాయిల్ కవిత్వతీరాన్ని చేరుకోవాలనుకొనేవారికి ఈ పుస్తకం ఒక దీపస్థంభం.

(ఈ వ్యాసం పాలపిట్ట పత్రికలో ప్రచురింపబడినది)

